

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1960

Handtaget på en hyvel, som tillhört en norsk bygdekonstnär, träsnidaren och målaren Iver Gundersen Övstrud, född i Numedal år 1711 och död på samma ort år 1775. Se sid. 290.

Redaktion:

GÖSTA BERG · SAM OWEN JANSSON

MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagsbilden återger C. F. von Bredas porträtt av greve Gustaf Trolle-Bonde, målat i London 1794—95.
Tillhör greve Fredrik Ulf Bonde, Teleborg.
Se Brita Stjernswärds uppsats Från Gustaf Bondes
"grand tour" i denna årsbok.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1960
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

NÄS I RÖ

Ett levande 1700-talshem

av Karl Asplund

Med en bildserie av Åke Grundström

Det är mitt i det inre Roslagen, på Norrtäljevägen, i en natur som helt har det mellansvenska kulturlandskapets karaktär med stora böljande fält mellan ek- och granskogar, strax söder om den heliga Birgittas Finsta. Från Norrtäljevägen tar vi av åt vänster mot Rimbo och därefter på en privatväg och kommer in i en gammal lövskog, där höga lindar, askar och ekar kantar uppfartsvägen till gården. Vi passerar mellan två gamla rödfärgade bodar och mellan ett par vitmålade grindstolpar och forcerar uppfartsbacken. Högst uppe ligger gården förnäm i sin låghet uppe på krönet av backen och med manbyggnaden och flyglarna, alla envånings, luftigt tecknade mot fri rymd liksom de höga parkträden.

Denna gård har en säregen fysionomi som gör en varm om hjärtat redan vid första anblicken, en enkel värdighet och en förnäm blygsamhet, i vilka vi skulle vilja se något säreget svenskt. Det är den Silverstolpeska släktgården Näs som hälsar oss välkomna.

Finns det något så anspråkslöst vänligt och kultiverat som en svensk herrgård från sjuttonhundratalet, där gårdens och de gångna generationernas andar fått leva kvar, när det elektriska ljuset, bilen, telefonen och radion — från början främlingar inom väggarna — visserligen tagits i en nödvändig och välsignelsebringande tjänst, men där det moderna får hålla sig diskret och anspråkslöst i sällskap med det gamla, med rummens svala och tysta helgd, med de ärvda vackra möblerna och kakelugnsbrasornas förtroliga sprakande?

Vi har gudskelov många gårdar som mer eller mindre kan uppfylla anspråken på den sortens trevnad, men de riktigt fulländade är få. Den äkta trevnaden i en sådan gård betingas av en pietet som bevarat de gamla tingen men också av en levande tradition, en naturlig släktskap mellan bebyggarna i dag och de gångna generationerna.

Den dyrbaraste pärlan från den synpunkten bland svenska gårdar jag känner är just denna, och det är mig en glädje att få ta läsaren med dit på en kort visit, bara en "visning", som det brukar göras för sällskapliga sammanslutningar med kulturella syften och som i detta fall kommer att inskränka sig till representationsvåningen. Det blir en lätt antydning om ställets alla kulturhistoriska dyrbarheter och om den speciella svenska sjuttonhundratalskultur som slår emot oss här så starkt inom den lilla ramen.

Ställets skyddsgudinna är Mnemosyne — minnet — och dess prästinna är fru Annie Silverstolpe, född Blixén, som efter makens överläkaren Torsten Silverstolpes död ensam bor i corps de logiet, medan den andre medägaren av stället, professor Gunnar Westin Silverstolpe, residerar i den södra av gårdsflyglarna.

Dessa flyglar, typiska efterkarolinska byggnader med valmade tak och låga, breda fönster, är från 1740-talet, medan huvudbyggnaden är ungefär 30 år yngre. Med sina slankare proportioner, sin diskreta gråvita färg som står så vackert i landskapet och som jag skulle vilja kalla herrgårdsvitt, sin enkla fronton och öppna veranda mot gårdssidan vittnar den om tidig gustaviansk byggnadskultur.

Innan vi gör "le tour du propriétaire" vid värdinnans sida är det lägligt att vi helt kort rekapitulerar gårdens ägarhistoria, det vill säga gårdens i dess nuvarande skick. Den tidigare bebyggelsen är helt borta, och endast bouppteckningar och andra papper i det rika gårdsarkivet har att berätta om den. Jag följer nu Gunnar Mascoll Silverstolpes framställning i den av inlevelse genomandade artikel han skrev om gården i Svenska hem i ord och bilder 1940. Skalden och museimannen Silverstolpe härstammade från Gustaf Abraham S., "rabulisten", bror till överintendenten Fredrik Samuel, vilken senare är en länk i Näs' ägardy-

nasti. Gunnar Silfverstolpe älskade detta Näs, som av ätten betraktats som en släktgård, där man samlats till gemensamma fester, och han framhöll det gärna som ett exempel på att de svenska herrgårdarna ofta varit betydande kulturceller i landsorten.

Historien börjar då krigsrådet, sedermera statssekreteraren Carl Erik Wadenstierna 1773 köpte gården för att ha den som ett lantligt tuscolum mellan sina ämbetsmannamödor. Wadenstierna var känd som hattpolitiker och verksam vid 1772 års riksdag. Som välartad ung man ärvde han 1755 sin moster fru Christina Tungelfelt, gift med landshövdingen och generalmajoren T. och dotter till det rika bergsrådet Anders Strömner. Som "älskad systerson" hade han glatt sin arvtant med minutiösa räkenskaper och fick inte bara sin del av arvet utan även den mindre lyckade yngre brodern Pehrs. Han kan också ha fått en förmögenhet genom sin hustru Jacobina Sophia Psilanderhielm, vars mor var dotter till apotekaren Georg Fredrik Strobell i Stockholm. Han synes ha varit en ämbetsman med mycket god ekonomi och en högt utvecklad, avgjort distingerad smak, som givit Näs grunddragen av den karaktär det ännu har.

De båda flyglarna är som sagt äldre men inreddes också av krigsrådet i den förfinade tidiga gustavianska smaken. Huvudbyggnaden synes han ha satt i gång med genast, den var säkerligen färdig 1775, då den första inredningen anskaffades dels med överflyttande av tidigare ägda rokokomöbler, dels med gustaviansk nyanskaffning. Planen till byggnaden återfinnes ungefärligen, som Silfverstolpe påpekar, i fortifikationsofficeren Carl Wijnblads 1755—1756 utgivna mönsterritningar, som spelat en stor roll för vår lantliga högreståndsbeyggelse. "Där återfinner man sålunda den centrala förstugan med avrundade hörn och intill denna trappuppgången till vindsvåningen samt vidare greppet att förlägga en daglig matsal vid förstugan åt entrésidan och att gestalta husets bortre hälft som en liten festvåning med stor sal, förmak och paradängkammare".

Sådan är rumsindelningen än i dag med undantag för att stora festsalen blivit matsal och köket dragits in i huvudbyggnaden. Wadenstierna hade endast två döttrar, och Näs ärvdes av den äldsta, Sophia och hennes make, den från 1809 års statsvälkning

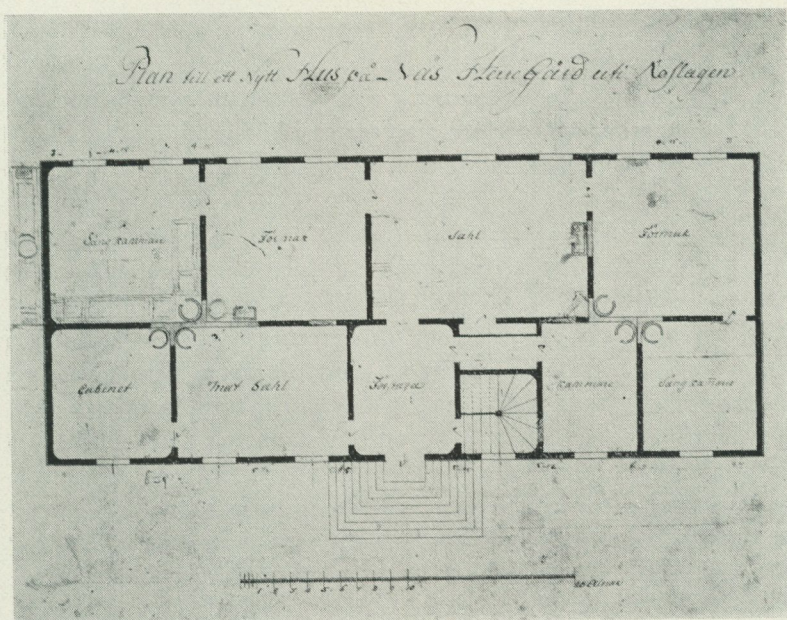
välkände politikern, sedermera justitieombudsmannen friherre Lars Augustin Mannerheim, vilken kring sig samlade den "Mannerheimska klubben". I denna krets, som sannolikt brukade samlas och konspirera i lantlig frid på Näs, är det möjligt att planer på Gustaf IV Adolfs avsättning och den nya författningen uppgjordes. Den effektive politikern — som hade uppdraget att 1809 i rikssalen yrka på denna avsättning — deltog aktivt på sin höga post i administrationen ända till 1823 och hade Näs som en viloplats mellan sina ämbetsmannamödor. Han var också en estetiskt högt bildad man, som i sin ungdom följt Carl August Ehrensvärd på dennes italienska resa.

Han avled 1835, och 1837 övertogs godset av hans båda döttrar Fredrica Carolina och Sophia Helena. Den förra var gift med överintendenten Fredrik Samuel Silverstolpe, och med honom kom Näs i den Silverstolpeska släktens ägo, där den alltsedan befunnit sig. Överintendenten — "Silverperuken" kallad, emedan han var en av de sista som brukade pudrad peruk — är mest känd som Konstakademiens preses 1813—1836, där han med sitt ofta omvittnade ordningssinne genomdrev en nyorganisation men också så envist omfattade gamla akademiska ideal i strid med tidens revolutionärer inom bildkonsten, göterna. När han 1836 tog avsked från alla sina befattningar, drog han sig tillbaka till Näs och idkade här sina litterära och musikaliska sysselsättningar, komponerande, översättande tysk lyrik, skrivande egen sådan och korresponderande med musikens stormän i utlandet. Ja, det lantliga Näs var under hans tid något av en europeisk kulturcell.

Hemmet hade under denne lyckligt konservative och pietetsfulle ägare fått sin definitiva karaktär, som icke ändrades nämnvärt under de senare ägarna.

Efter den barnlöse överintendentens död 1851 såldes Näs av hans svägerskor, grevinnan Augusta Ulrica Oxenstierna och fröken Sophia Helena Mannerheim till brorsonen och fostersonen kungl. sektern Gustaf Silfverstolpe och ärvdes efter hans död 1895 av sonen justitierådet Karl S. och hans systrar.

Efter justitierådets bortgång 1921 ärvdes hans del i Näs av änkan Karin, född Westin, och barnen. Justitierådinnan nådde hög ålder — hon dog 1945 — och var en ställets samlande ande

Plan av bottenvåningen på Näs sannolikt från 1773, av okänd arkitekt. De i blyerts upprägnade inredningsdetaljerna bredvid och i "Sängkammaren" torde ha gjorts av byggherren själv, krigsrådet Wadenstierna. Sjöfasaden (övre sidan) är vänd mot väster; motsatta långsidan med ingången är gårdsfasaden.

Den nuvarande rumsbeteckningen är följande: närmast i mitten Förstugan, t. v. därom Skrivrummet och Kabinettet; övre rumsfilen utgöres av från vänster Blå rummet, Förmaket, Salen och Sängkammaren.

och minnesgoda fe. Hennes varma intresse för hemmets gamla ting och den gamla ordningen där uppehölls av hennes söner, överläkaren Torsten S. och professor Gunnar Westin S. och icke minst av den förres maka, Annie, dotter till protokollssekreteraren Carl Oscar Blixén. De båda bröderna löste ut de övriga delägarna, och överläkaren, som residerade i stora huset, företog i mitten av 1930-talet tillsammans med sin maka en restaurering av huset, som i pietetsfullhet söker sin like. Den gamla karaktären finns helt oförändrad kvar, men köket flyttades från förstugans

södra sida till den norra. Moderniteterna har fått göra minsta möjliga väsen av sig, gammal väggmålning och gammalt husgeråd har tagits till vara på ett musealt tillfredsställande sätt, samtidigt som Näs kommit att fortfara att vara en i hög grad levande släktgård, en kär samlingsplats för barn och barnbarn.

Tiden är nu inne för en hastig blick på anläggningen. Vad som ger Näs dess karaktär är det höga fria luftiga läget ovanför sjön Sparren. Terrängen på gårdssidan stiger sakta och jämnt upp mot gårdsanläggningen med sin vanliga herrgårdsrundel i mitten och enkla trädgårdsmöbler i empire. Åt sjösidan stupar den brant, och utsikten över sjön är öppen och vidsträckt med skogiga stränder, förvånansvärt litet bebyggda, och i förgrunden en sank udde, som vassomkransad skjuter ut i sjön, en fiskeplats för nät och ryssjor och icke minst för kräftburar. Sparren är en insjö med två långa smala vikar i vinkel, som kanske gett sjön dess namn. Här var under vikingatid en livlig farled, sjön var en knutpunkt för farleder mellan Östersjön och Mälaren, och trafiken har varit livlig. Några trädbevuxna gravhögar, icke genomsökta men antagligen från vikingatid, ligger på sluttningen mot sjön.

Hela denna sluttning är nu klädd av förvuxen parkvegetation. Huset är orienterat i norr och söder, västfasaden vetter ut mot vattnet, och utsikten över sjön med de nästan obebyggda stränderna är storlinjig som en målning av Prins Eugen, när vi njuter den framför envåningsfasaden. Denna har en enkel fritrappa och i taket tre runda "oxöge"-fönster och tycks samla hela den rofyllda herrgårdsstämningen. De fyra salutkanonerna, som dundrat flitigt efter gammal sjuttonhundratals sed, står tysta och fredliga, och vid södra gaveln växer åldersskröpligt ställets vådräd, en hög hagtorn. Från en smal plan stupar berget brant ned, och planens kant är planterad med ett brett och tätt syrenbestånd, tillkommet för att hindra barnen att ramla utför berget, och planklippt för att inte skymma utsikten. En primitiv stentrappa för oss utför. Först kommer vi via en träbro till utsiktsplatån, "sans pareilen", ett trätorn byggt i själva branten av Mannerheim i enkel träempire. Det har två våningar med direkt ingång till vardera; i den övre våningen satt gamla justitieråddinnan ännu vid

nittioett års ålder klockan sju om morgnarna vid sin vävstol, där handduksväven står kvar ännu, som om hon nyss lämnat den. Krönet är en enkel utsiktsplatå, försedd med skyddstak.

Vi fortsätter nedåt stranden och kommer till biljarden, ett enkelt fyrsidigt lusthus av trä, som flyttats från trädgården, där det på Wadenstiernas tid hade sin plats som en angenäm och skyddad "retraite" för tekonseljer och annan sommarsamvaro. Lyckligtvis har flyttningen inte skadat de ursprungliga målningarna på väv, växande sommarljusa blommor från 1770-talet, i släkt med Lars Bolanders graciösa blomsterdekorationer eller mariebergsfajansernas. Här står nu Wadenstiernas biljard, som tidigare hade sin plats i flygeln, och köerna ligger i ordning med krigsrådets och senare ägares initialer. Det är en unik liten sjuttonhundratalsmiljö som blivit bevarad här.

Vid huvudbyggnadens norra gavel står en märklig primitiv träbyggnad, en sommarmatsal av spjälor från Mannerheims tid, som tidigare haft sin plats på gårdsplanen i bosquetplantering och där man vackra sommardagar åt omedelbart utanför köket. Senare har den flyttats till norra gaveln, men har nu fått lämna rum där åt en liten utbyggnad, en "poche", sådan som vi ofta ser på sjuttonhundratalshus av denna typ. Fortsätter vi bortom norra flygeln finner vi en rödstruken uthuslänga från 1700-talet, där en gång gästernas betjänter hade sina enkla kammare.

Därmed har vi gått runt — dock glömmande det gamla gårdsbränneriet nere vid sjön, under senare tid utnyttjat av husets ungdomar för sällskapsspektakel — och det är tid att via den under 1800-talet tillkomna enkla trätrappan och verandan göra vår entré i huset — och sjuttonhundratalet.

När man stiger in i förstugan känner man sig genast hemma som en fridsam gustaviansk lantjunkare. Möbleringen är den minsta möjliga, ett par enkla träbänkar för husets herrar att sitta och dra av sig stövlarna på. De rundade hörnen ger ett intryck av enkel förnämhet, och den stämning som måste behärskat gamla krigsrådet uttryckes på ett perfekt sätt i inskriptionerna i de fem vackra dörröverstyckena, vilka citeras här för sina tidstypiska, stoiskt rousseauanska och filantropiska tänkesätt.

1.

*Du då den största högd af iordisk sällhet äger
när foglig vind ditt skiep till rätta hamnen för,
när menlösheten har, uti din siäl sitt läger,
hon nöjen, blom(m)or, lugn, på vägen din väl strör.*

2.

*Forslager fåå tag an men framför alt gör godt,
med några vänner nögd bebo din lilla hydda,
en lycklig lefnad blir då mensklighetens lott,
hvar dag för ånger fri försynen vill dig skydda.*

3.

*Lätt afund, agg, ej sin(n)et röra,
ej hat, ej gunst, ditt lugn förta,
lätt nästans väl din siäl få föra
till glädie, att hon gott får ha.*

4.

*Från stora verldens buller fri,
bland böcker och bland goda vänner,
att vara älskad mehr, än att berömd bli,
gör att man lifvets kraft och rätta sötma kiänner.*

5.

*Med maka, barn och kung till graven vara nögd,
en målning säker är utaf en lycklig lefnad,
försynen vörda och till dygden vara bögd,
gör lifvets börda lätt och mensiors största trefnad.*

Vem är författaren av dessa upphöjda levnadsregler? Att han gått i Gustaf Fredrik Gyllenborgs skola är uppenbart, att han själf är en mera rättsinnig än gudabenådad skald är också tydligt. Genom raderna klingar den fysiokratiska mentalitet som vi känner från hundratals lärodiktande alexandriner och som har sitt motto i Alexander Popes anglosachsiskt lakoniska "Solitude":

*Happy the man, whose wish and care
are few paternal acres bound,
content to breathe his native air
in his own ground.*

Ligger det inte nära till hands att tro att Wadenstierna själv författat och ristat dessa verser som motto för den levnad han drömt sig och förverkligade här på Näs.

Från förstugan stiger vi direkt in i Salen. Skulle man vilja välja ett typexempel på en svensk herrgårdsmatsal från 1700-talet, vore Näs' förträfflig. Det vita ovala bordet med utdragsskivorna, omgivet av rokokostolarna med genombruten hög rygg, empirekronan däröver och ett par stora vackra rokokospeglar mellan fönstren. Vid ingångsdörren står ett väggfast vitmålat fällbord, ett av de fyra som fanns på Wadenstiernas tid, de tre övriga stod vid fönstren och fälldes upp vid fester. Salen var ursprungligen avsedd huvudsakligen för sådana. Väggarna är som sig bör klädda med förträffliga, solida och allvarliga släktporträtt. Låt oss ta en hastig blick på denna svit. På östra väggen sitter närmast dörren det förutnämnda, myndiga bergsrådet Anders Strömner (f. 1646, d. 1730) i vitt hår och mantel, ett av Johan Henrik Scheffels bästa tidiga herrporträtt, signerat 1724; vid hans sida hans dotter Charlotta (f. 1691) och hennes man, hovrättssekreteraren Thomas Wadenstierna (f. 1684, d. 1728), båda väl utgångna från Georg Engelhart Schröders atelier. Norra väggen intas av syskonen Mannerheim, Lars Augustin, hans syster Anna Maria (f. 1748, d. 1830), gift von Hauswolff, och den yngre brodern Gustaf Johan (f. 1754). Dessa tre kan möjligen vara ovanligt klara och livfulla arbeten av den ofta ganska släte konterfejaren Johan Stålbom.

I ett enkelt rätlinjigt, gråmålat monterskåp på södra väggen från Wadenstiernas tid står delar av krigsrådets båda vapenserviser, en äldre i tusch och guld från omkring 1760 och en anspråksfullare i guld och färger med strödda blommor och med Nordstjärnans kors hängande kring vapnet, beställd då krigsrådet 1767 hugnades med denna utmärkelse.

Wadenstierna hade dessutom två andra serviser, av "vardags-

servisen" finns en praktfull rund terrin i mariebergsfajans bevarad i Blå rummet.

Som en senkommen blygsam främling står vid norra väggen mahognytaffeln från Stuttgart, 1800-talets mitt, väntande på att klinga vid julpolskorna eller herrgårdsbarnens danstillställningar. Om barnen i tidigare generationer minner väl också de tre pallar, som står uppställda tripp trapp trull vid farstudörren och kanske använts då de minsta skulle stiga upp på stolarna. Hela Näs är fullt av sådana sällsynta, intima detaljer, som blivit tillvaratagna med en mycket sällsynt pietet.

Söder om Salen ligger Förmaket och Blå rummet, och åt norr Sängkammaren, alla ställets parad- och sällskapsrum, av vilka krigsrådet ursprungligen disponerade de norra och husets härskarinna de södra. När dörrarna på gammalt herrgårdsmanér står uppslagna har man en förtrollande genomblick av en enhetlighet som är som ett rent bad för själen och som man förstår har glatt och vederkvickt ägarna, när de från stadens arbete kommit ut till sitt kärleksfullt vårdade tuscolum.

Här ingår rokokon, gustavianskt och empire en sällsynt lycklig förening till ett traditionsmättat helt. Det vida större Grönsö, vars historia spänner längre tillbaka, har som Sigurd Wallin i den stora publikationen påpekat sin speciella charm däri, att varje generation fått lämna sitt stilbidrag till enheten. Näs har i eminent grad samma sorts charm, men långt enhetligare. Nyan-skaffningen upphörde praktiskt taget vid 1800-talets mitt. Rokokomöblerna har väl åtminstone till en del tillhört Wadenstiernas tidigare bohem, men rokokon var ännu aktuell och levande, då han möblerade upp sitt nya hem. Han har också som vi skall se varit tidigt ute, då det gällt att skaffa nytt i den nya gustavianska stilen, denna säreget tjusande svenska Louis XVI, den levande övergången mellan rokokon och klassicismen. En del av det gustavianska torde anskaffats på den Mannerheimska tiden, en noggrann undersökning av de bevarade bouppteckningarna kan säkert ge besked, och man kan hoppas att den en gång kommer i en

Huvudbyggnaden på Näs, från 1773—75, och norra flygeln, från 1740-talet, sedda från uppfartsvägen.

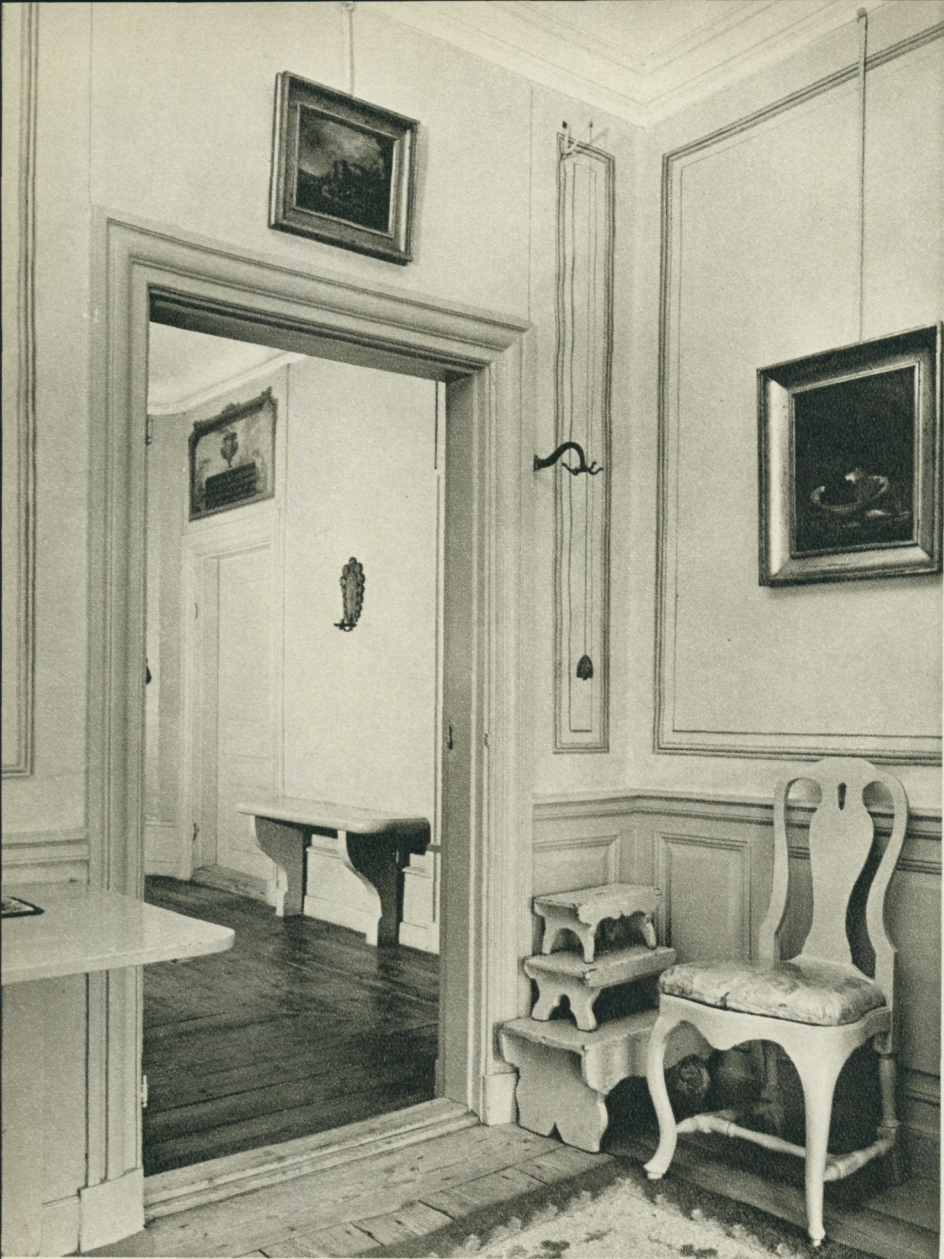

Södra flygeln, sedd från huvudbyggnadens södra gavel. I förgrunden vårdträdet, den stora hagtornen.

T.h. huvudbyggnaden från sjösidan. I förgrunden syrenhäcken och träbron som leder till »sans pareilens» utsiktsplatå.

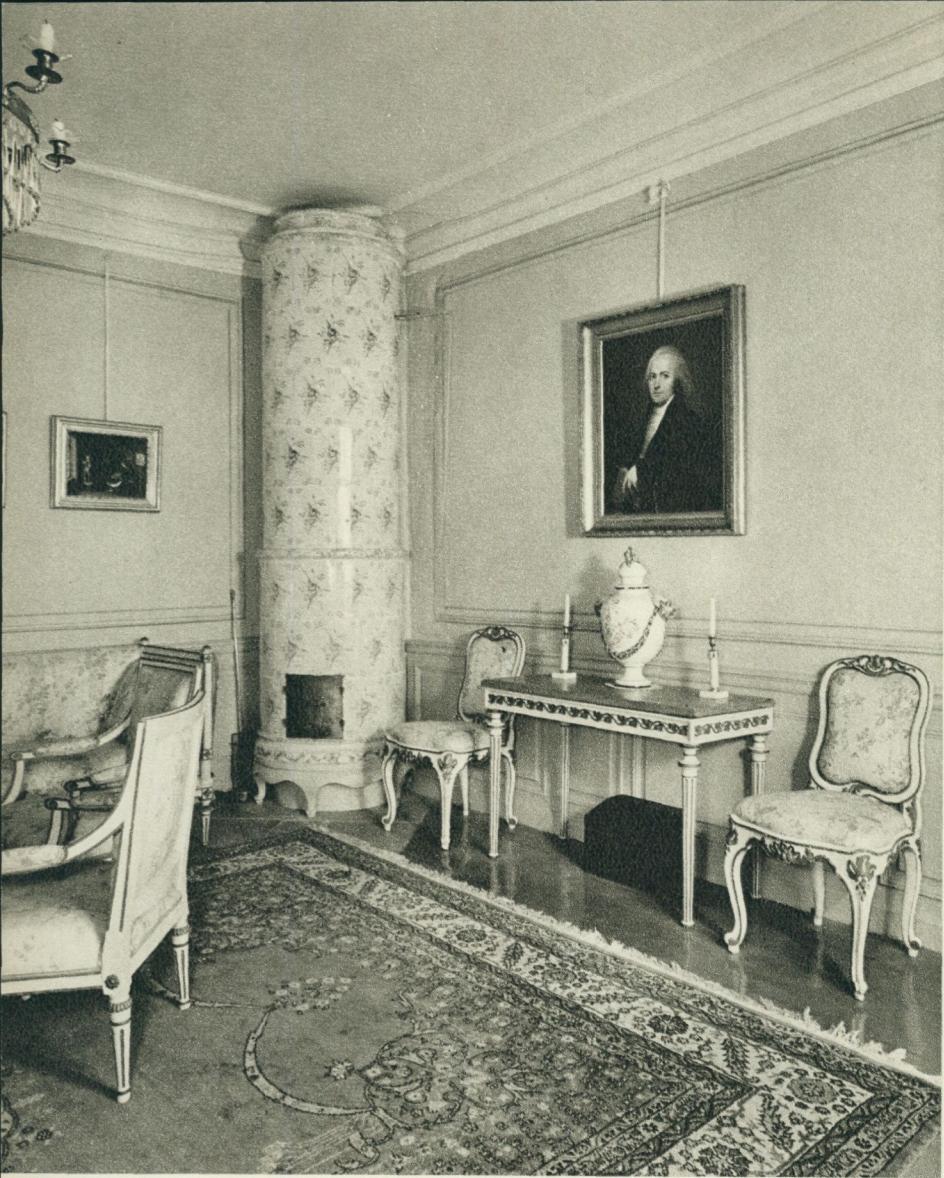

Salshörnet med genomblick mot förstugan med en av de ursprungliga bänkarna och ett av dörröverstyckena med inskriptioner. Lägg märke till de tre pallarna i sin traditionella uppställning.

T. h. salen med Wadenstiernska och Mannerheimska släktporträtt.

Förmaket med Hans Hansens porträtt av överintendenten Fredrik Samuel Sil-verstolpe 1802 över det sengustavianska bordet med urnan av Mariebergsfajans.

Förmaket med Fredrik Westins porträtt av Fredrica Carolina Silverstolpe 1818. I hörnet Sergels byst av hertig Carl 1781. På fondväggen målningar av Pehr Hilleström d.ä.

Rumsfilen sedd från Blå rummet. Till höger ovanför stolen målning av Pehr Hilleström d.ä.

Blå rummet, norra väggen, med J. H. Scheffels porträtt av fru Wadenstierna, f. Psilanderhielm, över rokokoskretären från 1775. T.h. Mannerheimska barockskåpet från Tärnö.

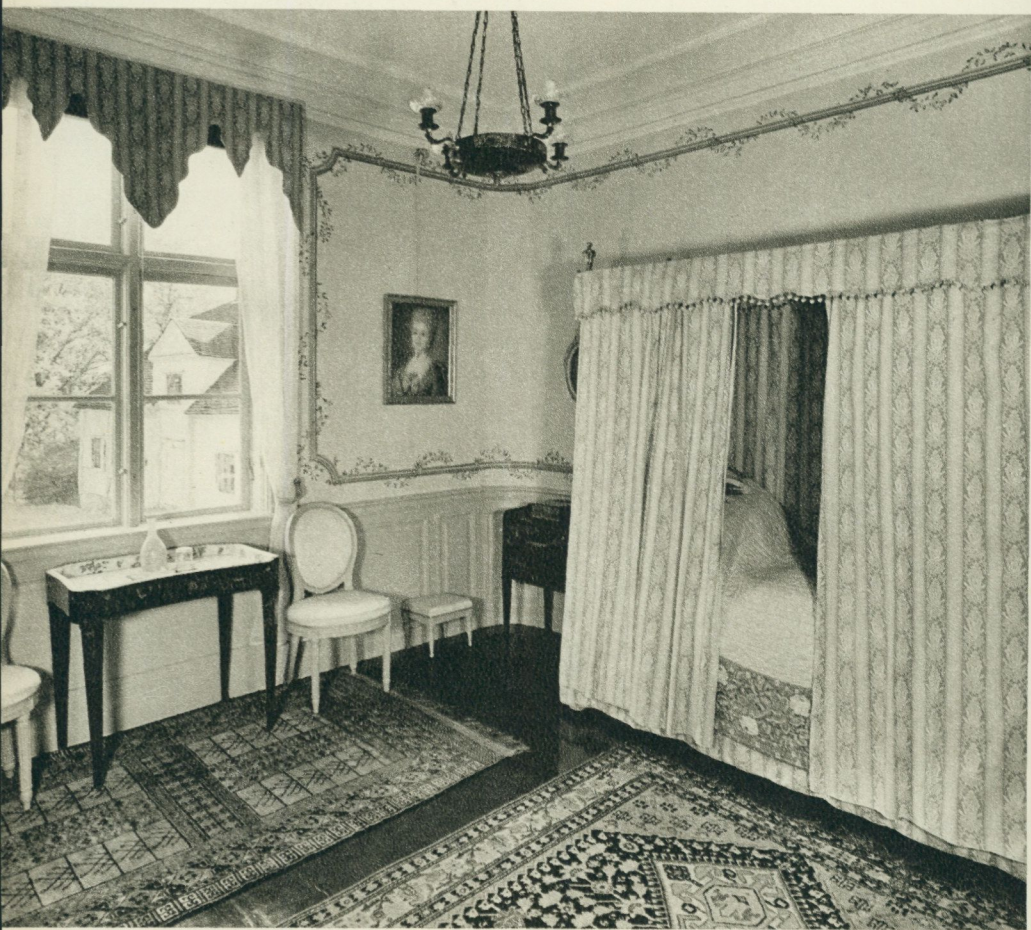

Sängkammaren. I fonden över Johan Niclas Ecksteins rokokosekretär från 1773 med marqueterie à fleurs hänger Sergels medaljong av Lars Augustin Mannerheim. Byrån kan tänkas vara ett arbete av Christian Linning.

Sängkammaren. I fonden linneskåpet i Christian Linnings stil och till vänster Byströms medaljong av skalden Axel Gabriel Silverstolpe 1810.

Kabinettet. Vid fönstret tebordet av Georg Haupt med skiva av Mariebergssajans, signerad 1775. Vid sängen skymtar ett av de båda pottskåpen av Haupt från samma år som tebordet.

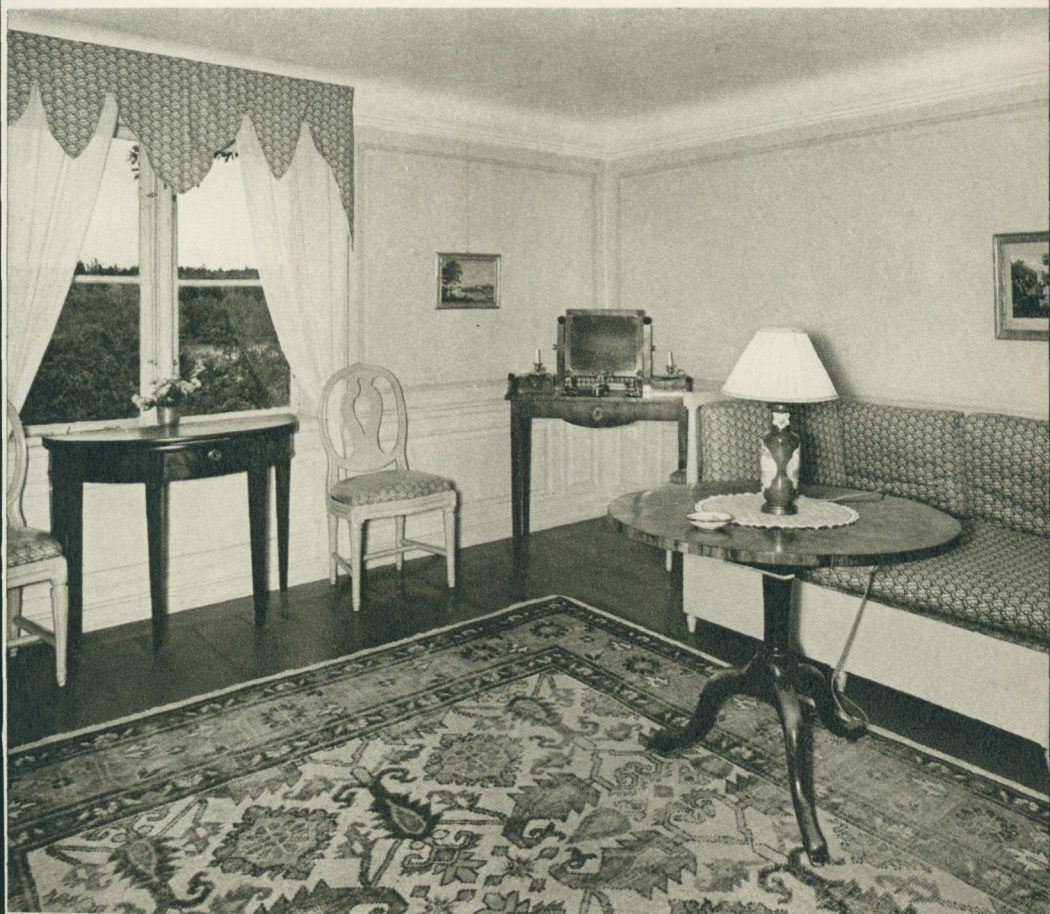

Kabinettet. Över Wadenstiernas sekretär hänger Pehr Hilleström d.ä:s målning av fru Fredrica Wadenstierna och hennes båda döttrar, över byrån Niclas Menniers 1775 signerade spegel. Sekretären och byrån är verk av Haupt 1775.

Skrivrummet, en tid matsal, med överintendenten Fredrik Samuel Silverstolpes skrivrumsmöbler. I förgrunden t.v. den av Johan Erik Högländer signerade Windsorstolen.

Södra gavelrummet i vindsvåningen, nu fru Annie Silverstolpes sovrum.

noggrann monografi — som denna lilla snabbskiss vill peka fram emot.

Stämningen över denna rumsfil är förtrollande, vare sig en sommardags solljus faller in genom de med gardiner i gamla mönster — och gamla kornischer och gardinhållare — försedda fönstren, eller det är en vinterdags silverljus som ger sin stilla och förnäma couleur de mémoire åt interiören.

Närmast söder om Salen ligger Förmaket med tapeter med enkel fältdekor i neapelgult och blekt lila och en blommig kakelugn i manganviolett. Här trivs rokoko och gustavianskt samman i sittmöblerna under empirekronan. På långväggen mot fönstret sitter i rad fem målningar av Pehr Hilleström, till vilka jag återkommer senare, och på kortväggarna porträtt av överintendenten Fredrik Samuel, blid och serafisk, målad av den populäre danske porträttören Hans Hansen (1769—1828), då S. i sin ungdom i Wien 1802 umgicks i salongerna och musikkretsarna, och av hans hustru, målat av Fredrik Westin 1818 och en julklapp till "la bien aimée" samma år. I hörnet står i vit gips Sergels hertig Carl, den 1781 utförda bysten. Under överintendentens porträtt står en magnifik mariebergsvas från Berthevins period med dekor av två amoriner efter Bouchers målning på Stockholms slott. Kräset valda mariebergsfajanser finner man även annorstädes i rummen, liksom en rad annat konsthantverk som vi inte kan dröja vid. Under Hilleströmarna sitter ett par små reliefmedaljonger av paret Wadenstierna, antagligen utförda av Sergeleleven Enhörning.

I Blå rummet i hörnet åt söder har man på väggarna tagit fram ett fint och enkelt ramverk med bandornament och rosetter i bleu mourant och halmgult, med vilket rokokomöblernas färg harmonierar. Här paraderar åter mellan Hilleströmtavlor ett ägarepar vis-à-vis på kortväggarna, krigsrådet och hans första hustru, f. Psilanderhielm, målade av Johan Henrik Scheffels flitiga och redbara pensel. I hörnet vid norra fönstret hänger en liten trio av ovala porträttminiatyrer på högsta nivå, Niklas Lafrensen d. y:s bilder av krigsrådet och hans båda hustrur. Man kan stanna

Norra flygeln, från början köksflygel, sedd från huvudbyggnadens veranda. Framför flygeln stod den nu flyttade Mannerheimska "sommarsalen" i ett syrenbuskage.

med behållning vid de minsta detaljer på Näs, här är det de eleganta tavelkrokarna från 1700-talet som veterligen är utan motstycke. Under krigsrådinnans porträtt står en märklig pjäs, en rokokosekretär från 1775 i mahogny med senbarocka beslag och "cock-bed"-lister av trä, väl den som enligt krigsrådets boupp-teckning stod i hans skrivrum. En gustaviansk kontrast till denna rokokopjäsa är det lilla eleganta sengustavianska fyrsidiga sybordet med sina smäckra runda ben, fyllt av silkesrullar som bevarats generation efter generation. Men rummets dominerande möbel är ett antagligen norditalienskt barockskåp från omkring 1625 med en rik arkitektonisk fasad med marmorkolonneter, uppburna av fyra exotiska karyatider med fruktkorgar. Fasaden är fint dekorerad av inläggningar av sköldpadd och tenn, och lådstyckena är av "ruinmarmor" med en ådring som bildar suggestiva stadssilhouetter, som väl under generationer väckt barnasjälares fantasi, liksom hela skåpet med sin välska prakt har varit en fantasieggande företeelse i det äktsvenska hemmet — en ensam pjäs av det slag man ibland finner på herrgårdarna och som brukar betecknas som krigsbyte från Prag. Varifrån detta skåp stammar i äldre tid vet man inte, det har kommit till Näs som arv från Lars Augustin Mannerheims far, Johan Augustin på Tärnö slott.

Till fru Wadenstiernas rum hörde också det andra hörnrummet åt söder, till innehållet det märkligaste på Näs. Det är en högtid att låta ögonen fara över det lilla rummet, vars väggar är dekorerade av bårder, kring vilka slingrar sig graciösa blomrankor i färger, vilka emellertid inte är original utan kompletterade av hantverkare på orten efter bevarade fragment av den ursprungliga dekoren.

Detta rum rymmer nämligen utom den enkla sparlakanssängen inte mindre än sex möbelpjäsa utförda av Georg Haupt, de fem viktigaste synbarligen en engångsbeställning av krigsrådet 1775. Alla präglas de — vi får väl anta efter beställarens önskan — av en taktfull måttlighet i dekoren.

En sekretär med snedklaff, signerad 1775, har den vanliga dekoren av delad girland med ett W i mittmedaljongen på klaffen och Wadenstiernas vapenstjärna på sidorna. Byrån, likaledes sig-

nerad 1775, har en liknande dekor liksom två eleganta, rätt breda pottskåp, osignerade. All denna dekor är utförd i intarsia med olika, delvis exotiska träslag, mellan vilka man särskilt urskiljer lönnen. De har ursprungligen varit färgade i starka kulörer av en styrka som skulle förefalla oss barbarisk nu, då vårt öga vant sig att uppskatta dem blekta av tiden till smältande brunaktiga toner som gamla violiner.

Unikt som Hauptarbete är väl stället till ett brickbord i fajans, signerat Marieberg 1775 och med målarsignaturen D. Brickan, som är dekorerad med ett av de vanliga landskapen i blå camaieu, har tre av sidorna lätt insvängda, medan den fjärde är rak, det kan vara en tillfällighet men också avsiktligt, om bordet varit avsett att stå mot vägg. Till brickans kontur sluter sig mahognystället fulländat med den vanliga dekoren av en delad girland med en liten fleuron i mitten.

Detta måttfulla och enhetliga sängkammarmöblemang av vår störste ebenist är Näs' största kulturhistoriska dyrbarhet och talar väl inte bara om ebenistens utan också om beställarens kultiverade smak.

Ännu en liten Hauptpjäs finns i detta rum, ett syskrin av ceder, signerat av Haupt och gjort åt hans vän Fredrik Rung, befreundad med Silverstolparna. Skrinet har i senare tid kommit hit från släktingar. Från samma stora engångsbeställning som Hauptmöblerna stammar väl den vackra rent gustavianska spegeln, signerad av Niclas Meunier 1775.

På norra sidan ligger det rum som kallas Sängkammaren, ursprungligen Wadenstiernas förmak, också det ett i högsta grad ståndsmässigt paraderum med väggarna dekorerade av eleganta gustavianska ramverk och med en bred magnifik gustaviansk säng. På fönsterväggen mellan fönstrens lambrequingardiner hänger en rik rokokospegel över en av rummets två små eleganta rokokobyråar. De gustavianska axstolarna ter sig bredvid dem lantligt enkla.

Men rummets märkligaste möbel är den av Johan Niclas Eckstein 1773 signerade rokokosekretären i "marqueterie à fleurs", en blomsterdekor, som omkring 1770 var högsta mode i Paris. Hans lärjunge Georg Haupt var då hemkommen från Paris och

har väl fört med sig smaken, men svenska pjäser av detta slag är ytterligt sällsynta. Eckstein har redan 1763 gjort ett bord med liknande dekor i Nordiska museet, och Jöns Efwerberg gjorde liknande ting till Drottningholm. Typen utgår från den berömde Boudin i Paris, och Ecksteins försök i genren är i fråga om arbetets finess helt i klass med den parisiska förebilden.

För denna lilla *délice* får vi inte glömma de två rokokobyråarna av Christian Linnings typ och inte heller det hederliga svenska linneskåpet med välvt profilerat tak och tre pilastrar på framsidan av den typ, som länge gjordes som mästestycken i Stockholms snickarämbete, och vari samme mästare excellerade.

Dess innehåll är märkligt, en fullständig uppsättning linne allt ifrån Wadenstiernas tid, till stor del vävt här på Näs av ättens kvinnor fram till "gamla justitierådinnan" i "sans pareilen". Och så finns här i detta traditionens hem föremål som annars inte brukar bevaras, det Mannerheimska tvättstället och klädhängarna, höga ståndare på vilka dagens dräkt varje morgon hängdes upp och bars in.

En annan liten sällsynthet att beundra i förbigående är grevinnan Oxenstiernas resschatull. Hon var statsfru hos drottning Fredrika Dorotea Vilhelmina och en "dame d'un goût exquis", varom bland annat hennes bevarade brevpapper med smala kanter i olika färger bär vittne.

Väggarnas karakteristiska dekor utgöres av stora runda porträttmedaljonger i gips, Lars Augustin Mannerheim av Sergel, bankokommissarien Fredrik Silverstolpe (f. 1732, d. 1812), signerad av Sergel 1805, skalden Axel Gabriel Silverstolpe, signerad av Johan Niklas Byström 1810 och slutligen den unge Fredrik Silverstolpe, överintendentens son, som dog femtonårig 1828 och begravs av fadern i upprörda men alltjämt sirliga dikter. Den är signerad av Erik Gustaf Göthe året efter gossens död.

Den store Byström var överintendentens vän och av hans hand finns i detta rum ett av hans "ideala kvinnohuvuden" i marmor — ett par i gips finns i skrivrummet, alla representerande en snygg och ganska död antik. I sängkammaren står också Byströms byst av översten David Gudmund Silverstolpe, den vittra fru Mallas man.

De övriga två rummen i Wadenstiernas del av huset har vid den senaste restaureringen gjorts om till ett modernt köksdepartement. Köket, som enligt vanligt skick från början låg i norra flygeln — tjänstefolket sprang med rätterna över gården, och ännu bevarade ringledningar i matsalen och förstugan användes att kalla på dem — flyttades sannolikt på 1870-talet till rummet mellan förstugan och kabinettet i södra ändan, där ett tidigare i två avdelningar uppdelat rum inreddes till kök och jungfrukammare. Denna opraktiska sekundära anordning ändrades vid restaureringen så att de båda rummen åter slogs samman till ett. Hit fördes möblerna från överintendentens skrivrum, som tidigare haft sin plats i norra ändan.

Det är sällsamt hur detta rum efter överflyttningen kunnat så bevara intrycket av att gamle överintendenten nyss lämnat det. Blandningen i möbler är ovanligt stark för Näs. Vid ena fönstret står det lilla skrivbordet, ett av fyra — seriemöbler, som Wadenstierna beställde 1775 för olika rum. Det är i ren rokoko, men materialet är, märkligt för svenska förhållanden vid denna tid men vanligt i England, mahogny, och listerna är i trä på engelskt manér.

Det finns ett litet engelskt inslag i den kringsynte Wadenstiernas smak. Helt engelsk är också den bekväma skrivstolen, en Windsorstol — denna pinnstolens föregångare från 1730-talet, som man lustigt nog finner ett exemplar av på Linnerhielms ex libris, placerat i en idyllisk parksolitude. Exemplaret på Näs är signerat av Johan Erik Högländer på 1790-talet.

Där finnes också ett något större sengustavianskt skrivbord av vanlig typ från Mannerheims tid och en chiffonnier av fransk typ från samma tid. Bokhyllorna delas mellan gustavianska band och modernare litteratur. Som det skall vara i ett lantligt skrivrum finner man också en gungstol med synnerligen rustika former; det från rosendalsstolarna övertagna svängda empireöverstycket skvallrar om att det är ett tidigt exemplar. Tillsammans med den rosiga maskinvävda mattan från 1800-talets mitt fullkomnar den intrycket av lantligt fridsam studerkammare, även om det inte fanns då gamle överintendenten mediterade, skrev och översatte dikter, komponerade och korresponderade med

Haydn och Mozarts änka och till eftervärldens båtнад förde sina pedantiska anteckningar.

Samlingen av Pehr Hilleströms målningar — 12 stycken — som är spridd i sällskapsrummen men lämpligen bör nämnas i ett sammanhang, är den största som hållits samman på sin ursprungliga plats. Den är till tiden synbarligen mycket homogen och måste ha tillkommit under 1775 eller strax därefter och utgör väl en hel beställning hos den flitige målaren. Utan att innehålla något avgjort toppnummer är den helt representativ för Hilleström. Gerda Cederblom tar i sin bok om målaren för givet att samtliga utförts på Näs, det är möjligt men inte säkert. Hilleströms rumsinteriörer är, som Gösta Selling påpekat, icke exakta avbildningar av verkliga rum, han har i hög grad för interiörerna använt sig av franska kopparstick som förlagor. Man finner emellertid på en av målningarna, en kvinna som kardar ull, ett så pass speciellt föremål som ett svart kinesiskt lackskrin som ännu finns kvar på Näs, och det är ju högst troligt att de framställda figurerna tillhör gårdens och stadsvåningens innebyggare av olika sociala skikt, som målaren fått avbilda under en sejour på det nybyggda stället.

En av målningarna framställer enligt en tradition, som det inte finns anledning att betvivla, fru Fredrica Wadenstierna själv jämte de båda döttrarna i första äktenskapet och måste då vara utförd strax efter 1775 att döma av de avbildades ålder. I en salong, som inte återfinnes på Näs, sitter husets fru rak och allvarlig i loppfärgad robe med svart förkläde vid nystvindan, medan den yngsta flickan, Carolina, sedermera grevinna Oxenstierna, visar henne ett handarbete och den äldre, Sophia, sedermera som fru Mannerheim härskarinna på Näs, sitter i gentianablå klänning vid sin sömnad vid ett franskt elegant bonheur du jour. Målningen är möjligen målad i Blå rummet och säkerligen identisk med nr 119 i Hilleströms egenhändiga förteckning: "2:ne fröknar Wadenstiernas Portraiter — i Conversation".

Helt fransk i Bouchers anda är däremot "En ung dams morgon-toilette" (Cederblom nr 8) som verkar litet främmande i samlingen av sedesamt svenskt folk, där hon sitter och med en kokett blick på åskådaren knyter sitt strumpeband över knät. Den an-

sågs också en tid så "oanständig" att den inte fick sitta framme. "Lillan som iklädes korsetten" (Cederblom nr 14) synes vara utförd efter en fransk gravyr.

Men över mamsellerna eller fruarna som kardar ull och spinner ligger det något omisskännligt fryntligt herrgårdssvenskt, och man kan väl tänka sig att det är krigsrådets eller fruns släktingar på långa lantliga besök. Och helt robust svenska är de båda pigorna i "bykstugan", vilken möjligen kan ha drag av köket i flygeln. Där står stadspigan med förkläd fullt av ved och pratar munvigt med landspigan, roslagsflickan, i blått stycke, som eftertänksamt lyssnar vid bykämbarret. Den flätade klädkorgen är av samma slag som finns kvar på Näs i flera exemplar.

Man får lämna öppet i vilken grad dessa hilleströmare hänger samman med Näs' invånare, säkert är att människorna på dem är som stigna ur herrgårdens vardagsliv in på dukarna, och man torde knappast finna en tavelsvit som har ett så intimt sammanhang med den miljö där den befinner sig.

En annan, och ringare, svensk sjuttonhundratalsmålare är rikt företrädd på Näs, med tolv tavlor, Johan Philip Korn (f. 1727, d. 1796), en flitig, anspråkslös och ibland fin landskapist i Sevenboms efterföljd, som troget penslade sina små grågröna konventionella vyer med påtagliga intryck av gravyrer efter Sevenboms lärare Claude-Joseph Vernet. Wadenstierna har antagligen protegerat Korn, som trots sin enorma flit levde i små omständigheter. Hedersamt agreeerad vid Konstakademien 1777 beklädde han också den blygsamma posten som institutionens vaktmästare.

Härmed har vi avslutat rundvandringen genom huvudvåningen. En trappa upp lockar andra rariteter, men en visit har sin givna tid och en uppsats sitt givna utrymme, och jag har funnit angeläget att begränsa den till det nu genomgångna, som ändå blivit långt ifrån uttömmande beskrivet.

En trappa upp ligger en vid restaureringen iordningställd hall och fru Silverstolpes och barnens sovrum, fulla av små vackra saker och sällsynheter. Men där finns också en skrubbe, där värdinnan med sin kulturhistoriska samvetsgrannhet sammanfört verktyg och husgeråd alltifrån 1700-talet. Beskrivningen av dem får anstå till den stora publikation om gården som, när den kom-

mer, skall göra 1700-talets kanske intressantaste svenska högre-
ståndsmiljö tillgänglig för allmänheten.

Den föreliggande lilla presentationen vill främst genom detaljerna ge ett samlat intryck av ett gammalt svenskt hem på högsta smaknivå, präglad av rokokons lätta linnéanska blomsterelegans och av den begynnande gustavianska klassicismens eleganta vördighet. Man har här hela tiden en stark känsla av att denna miljö varit ett hem för älskvärda och kultiverade människor, som i många fall fått sina tidigaste barndomsintryck här. Här i smårummen har flickorna läst *Orbis pictus* och franska grammatiken — som i Leopolds "Eglé och Annett" — medan herrarna politiserat vid biljarden eller punschbålen eller tonerna av Kraus' och Haydns kompositioner klingat från överintendentens flygel. Att vi i den pietetsfullt bevarade miljön ännu kan fångas av dessa stämningar hör till de stora tillgångarna i vårt kulturarv.